УДК 37.014.5:342.7(477)
DOI https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2026.109.26

Мозгова Я. П.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ КЛЮЧОВИХ МЕХАНІЗМІВ ТА ВИКЛИКІВ

У статті здійснено комплексний аналіз нормативно-правового забезпечення освітнього процесу в Україні в умовах повномасштабної російської агресії. Розглянуто еволюцію законодавчого регулювання від перших рішень Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року до формування цілісної системи правового забезпечення освіти, включаючи Закон України від 15 березня 2022 року № 2126-IX та Закон від 19 червня 2022 року № 2315-IX. Виокремлено три основні етапи формування законодавчої бази: етап екстреного реагування (лютий–серпень 2022 р.), системної адаптації (вересень 2022–серпень 2024 р.) та стратегічного переосмислення (з вересня 2024 р.). Проаналізовано правові механізми забезпечення безперервності освіти, регулювання дистанційної та змішаної форм навчання, спрощені процедури зарахування учнів в умовах масового переміщення населення. Досліджено нормативні засади безпекового забезпечення освітнього середовища та правове регулювання освіти дітей на тимчасово окупованих територіях і за кордоном. Визначено ключові прогалини чинного законодавства: відсутність єдиного кодифікованого акта, нерозробленість механізмів діагностичного оцінювання та компенсаційного навчання, недостатня інтеграція психосоціальної підтримки в освітній процес.

Ключові слова: *нормативно-правове забезпечення освіти, воєнний стан, освітнє законодавство, безперервність освіти, дистанційне навчання, безпекове середовище, тимчасово окуповані території, освіта за кордоном, адаптація курикулуму, школа офлайн.*

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року спричинило безпрецедентну кризу в усіх сферах суспільного життя, зокрема в освіті. Мільйони дітей зазнали тривалих перерв у навчанні через переміщення, руйнування освітньої інфраструктури, загрози безпеці та психоемоційне навантаження. За даними Міністерства освіти і науки України, станом на кінець 2024 року зруйновано або пошкоджено понад 3 800 закладів освіти, з яких більше 400 – повністю. На тимчасово окупованих територіях перебуває близько 900 закладів загальної середньої освіти, що функціонують за російськими освітніми програмами.

У цих умовах нормативно-правове забезпечення освіти набуває вирішального значення як інструмент системного реагування на кризу. Законодавче регулювання освітнього процесу в умовах воєнного стану має одночасно вирішувати кілька принципово складних завдань: забезпечувати фізичну безпеку учасників освітнього процесу; гарантувати безперервність та доступність освіти; адаптувати форми, методи та зміст навчання до умов війни; захищати права здобувачів освіти, зокрема переміщених осіб та дітей за кордоном.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що за три роки повномасштабної війни (2022–2025) в Україні сформовано значний масив нормативно-правових актів у сфері освіти, який потребує системного аналізу, узагальнення та оцінки ефективності. Водночас існуючі дослідження переважно фокусуються на окремих аспектах освітньої політики в умовах війни, тоді як комплексний аналіз нормативно-правового забезпечення як цілісної системи залишається недостатньо висвітленим.

Проблематика нормативно-правового забезпечення освіти в умовах криз та конфліктів розглядається в працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Теоретичні засади освітнього права в Україні розроблялися В. Луговим, В. Кременем, О. Савченко, С. Сисоєвою, Н. Бібік та іншими провідними вченими. Питання трансформації освітньої політики в умовах воєнного стану досліджували О. Топузов, М. Головко, Л. Гриневич, О. Ляшенко. Міжнародний вимір правового забезпечення освіти в умовах конфліктів представлений у документах UNESCO, UNICEF, Світового банку та OECD.

Мережа міжвідомчого партнерства з питань освіти в умовах надзвичайних ситуацій (INEE) розробила Мінімальні стандарти освіти, які визначають правові та організаційні засади забезпечення права на освіту в умовах конфліктів. Інформаційно-аналітичний збірник «Освіта України в умовах воєнного стану» (2022) містить комплексний огляд перших кроків інституційно-правового регулювання освітньої сфери. Звіт Рахункової палати України (2023) засвідчив наявність суттєвих проблем у реалізації нормативних вимог.

Водночас комплексний аналіз еволюції нормативно-правового забезпечення освіти протягом усього періоду повномасштабної війни залишається недостатньо дослідженим. Більшість існуючих публікацій мають оглядовий або описовий характер і не пропонують системної оцінки відповідності нормативної бази фактичним потребам освітньої системи.

Мета статті– здійснити комплексний аналіз нормативно-правового забезпечення освіти в Україні в умовах воєнного стану, визначити ключові етапи та механізми правового регулювання, оцінити їх відповідність потребам освітньої системи та окреслити напрями подальшого вдосконалення законодавства.

Етапи формування нормативно-правової бази освіти в умовах воєнного стану.

Аналіз нормативно-правових актів дозволяє виокремити три основні етапи формування законодавчої бази освіти в умовах війни.

Перший етап (лютий – серпень 2022 р.) – етап екстреного реагування. Цей період характеризується прийняттям невідкладних правових рішень, спрямованих на забезпечення мінімального функціонування освітньої системи. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затверджений Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, став правовою основою для подальших рішень у сфері освіти.

Ключовим законодавчим актом першого етапу став Закон України від 15 березня 2022 року № 2126-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану». Цей закон уповноважив МОН здійснювати нормативно-правове забезпечення функціонування системи освіти та видавати накази з питань організації освітнього процесу, не врегульованих в умовах воєнного стану. Суттєвим рішенням стало також звільнення випускників 2021/2022 навчального року від ДПА та спрощення вступних процедур до закладів вищої освіти.

Другий етап (вересень 2022 – серпень 2024 р.) – етап системної адаптації. Центральним законодавчим актом цього етапу став Закон України від 19 червня 2022 року № 2315-IX, який призупинив вимогу щодо тривалості освітнього процесу не менше 175 навчальних днів, зняв обмеження щодо максимальної наповнюваності класів та надав повноваження засновникам закладів освіти подовжувати контракти з керівниками без конкурсу.

Третій етап (вересень 2024 р. – теперішній час) – етап стратегічного переосмислення. Наказ МОН від 07.08.2024 № 1112 став частиною комплексної політики «Школа офлайн», спрямованої на максимальне повернення учнів до очного навчання.

Нормативне забезпечення безпеки освітнього середовища.

Кабінет Міністрів України затвердив програму облаштування укриттів у закладах освіти. Станом на початок 2025 року укриттями забезпечено близько 70% закладів загальної середньої освіти, що працюють очно, проте якість значної частини цих укриттів залишається предметом дискусій. МОН визначило, що при оголошенні сигналу «Повітряна тривога» усі учасники освітнього процесу повинні негайно перейти до укриття, а керівники закладів несуть персональну відповідальність за дотримання безпекових вимог.

Існує суттєва проблема правової невизначеності щодо мінімальних вимог до укриттів. Чинні будівельні норми (ДБН В.2.2-5:2023) встановлюють вимоги до проєктування сховищ цивільного захисту, проте їх застосування до існуючих закладів освіти є обмеженим. Значна частина шкіл, особливо у сільській місцевості, не має технічної можливості облаштувати повноцінне укриття, що створює правову колізію між вимогою очного навчання та вимогою безпеки.

Правове регулювання дистанційної та змішаної форм навчання.

Масовий перехід на дистанційне навчання потребував суттєвого оновлення нормативної бази. Ключовими проблемами стали: відсутність чітких стандартів якості дистанційної освіти; нерівність доступу до технічних засобів навчання; правова невизначеність щодо оцінювання навчальних досягнень учнів у дистанційному форматі; проблема верифікації особи учня та запобігання академічній недоброчесності.

Правове забезпечення освіти переміщених осіб та дітей за кордоном.

За даними UNHCR (2024), понад 2 мільйони дітей шкільного віку з України перебувають за кордоном; всередині країни понад 1,5 мільйона дітей є внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Для ВПО наказ МОН № 438 встановив спрощений порядок зарахування без вимоги повного комплекту документів. Водночас нормативної бази для проведення діагностичного оцінювання та формування індивідуальних освітніх траєкторій для таких учнів досі не створено.

МОН розробило спрощену програму для дітей за кордоном (6 або 8 годин на тиждень). За даними UNESCO (2025), близько 29% українських учнів за кордоном одночасно навчаються в місцевих школах та дистанційно за українською програмою, що створює надмірне навантаження.

Нормативне регулювання освіти на тимчасово окупованих територіях.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» встановлює, що Україна не визнає освітні документи, видані на ТОТ. Аналіз навчальних програм на ТОТ засвідчує систематичне використання змісту освіти як інструменту пропаганди та культурної асиміляції.

Для дітей з ТОТ нормативно визначено можливість зарахування до українських закладів освіти без документів про попередню освіту. Проте системні адаптаційні програми з урахуванням специфіки освітнього досвіду таких дітей перебувають на етапі розробки.

Ключові прогалини та суперечності чинного законодавства.

По-перше, відсутність єдиного кодифікованого акта щодо освіти в умовах воєнного стану. По-друге, нерозв'язаність питання діагностичного оцінювання та компенсаційного навчання. По-третє, правова невизначеність статусу освітніх документів, отриманих на ТОТ. По-четверте, недостатня інтеграція психосоціальної підтримки в правове поле освіти. По-п'яте, проблема перевантаженості навчальних програм залишається неврегульованою. По-шосте, правове забезпечення підготовки та підтримки педагогічних працівників в умовах війни потребує суттєвого вдосконалення.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведений аналіз засвідчує, що Україна за 2022–2025 роки створила значну нормативно-правову базу для функціонування освіти в умовах воєнного стану.

Ключовими здобутками є: оперативне делегування повноважень МОН; правове врегулювання дистанційної та змішаної форм навчання; спрощення процедур зарахування для переміщених учнів; формування нормативних засад безпекового забезпечення; розробка політики «Школа офлайн».

Водночас ідентифіковано суттєві прогалини: відсутність єдиного кодифікованого акта; нерозробленість механізмів діагностичного оцінювання; правова невизначеність щодо реінтеграції учнів з ТОТ та з-за кордону; недостатня нормативна інтеграція психосоціальної підтримки. На підставі аналізу рекомендується: розробити єдиний кодифікований Закон про освіту в умовах воєнного стану; нормативно закріпити механізми діагностичного оцінювання; затвердити стандарти психосоціальної підтримки.

Перспективи подальших розвідок включають: порівняльний аналіз нормативного забезпечення освіти в інших країнах, що переживали збройні конфлікти; дослідження ефективності реалізації чинних нормативних актів на рівні окремих закладів.

Використана література:

1. Про освіту : Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 15.01.2025).
2. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16 січ. 2020 р. № 463-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20 (дата звернення: 15.01.2025).
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану : Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2126-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20 (дата звернення: 15.01.2025).
4. Про внесення зміни до розділу X Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо врегулювання окремих питань освітньої діяльності в умовах воєнного стану : Закон України від 19 черв. 2022 р. № 2315-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2315-20 (дата звернення: 15.01.2025).
5. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квіт. 2014 р. № 1207-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18 (дата звернення: 15.01.2025).
6. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022 (дата звернення: 15.01.2025).
7. Про особливості організації 2023/2024 навчального року в умовах правового режиму воєнного стану : лист М-ва освіти і науки України від 16 серп. 2023 р. № 1/12186-23.
8. Щодо окремих питань організації освітнього процесу в умовах воєнного стану : лист М-ва освіти і науки України від 3 листоп. 2023 р. № 1/17310-23.
9. Про деякі питання зарахування до закладів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні : наказ М-ва освіти і науки України від 13 трав. 2022 р. № 438.
10. Про затвердження Порядку та умов здобуття загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні : наказ М-ва освіти і науки України від 7 серп. 2024 р. № 1112.
11. Освіта України в умовах воєнного стану : інформ.-аналіт. зб. / за заг. ред. С. Шкарлета. Київ : МОН, 2022. 358 с.
12. INEE. Minimum Standards for Education: Preparedness, Response, Recovery. New York : INEE, 2010. 120 p.
13. OECD. Curriculum Overload: A Way Forward. Paris : OECD Publishing, 2020. DOI: 10.1787/3081ceca-en.
14. UNESCO. Recovering lost learning: What can be done quickly and at scale? Paris : UNESCO, 2021.
15. UNESCO. Education for Ukrainian refugee learners in European host countries. Paris : UNESCO, 2025.
16. UNHCR. Ukraine Situation: Education Overview. Geneva : UNHCR, 2024.
17. UNICEF. From Learning Recovery to Education Transformation. New York : UNICEF, 2022.
18. World Bank. Over-loaded, Over-ambitious, and Under-focused: Three Key Problems with Curriculum and Instruction. Washington : World Bank, 2024.

References:

1. Pro osvitu [On Education] : Zakon Ukrainy vid 5 veres. 2017 r. No. 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (data zvernennia: 15.01.2025). [in Ukrainian].
2. Pro povnu zahalnu seredniu osvitu [On Complete General Secondary Education] : Zakon Ukrainy vid 16 sich. 2020 r. No. 463-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20 (data zvernennia: 15.01.2025). [in Ukrainian].
3. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo derzhavnykh harantii v umovakh voiennoho stanu [On Amendments to Certain Laws] : Zakon Ukrainy vid 15 berez. 2022 r. No. 2126-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20 (data zvernennia: 15.01.2025). [in Ukrainian].
4. Pro vnesennia zminy do rozdilu X Zakonu Ukrainy «Pro povnu zahalnu seredniu osvitu» [On Amendments to Section X] : Zakon Ukrainy vid 19 cherv. 2022 r. No. 2315-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2315-20 (data zvernennia: 15.01.2025). [in Ukrainian].
5. Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy [On Ensuring the Rights and Freedoms of Citizens] : Zakon Ukrainy vid 15 kvit. 2014 r. No. 1207-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18 (data zvernennia: 15.01.2025). [in Ukrainian].
6. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini [On the Introduction of Martial Law in Ukraine] : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 liut. 2022 r. No. 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022 (data zvernennia: 15.01.2025). [in Ukrainian].
7. Pro osoblyvosti orhanizatsii 2023/2024 navchalnoho roku v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu : lyst M-va osvity i nauky Ukrainy vid 16 serp. 2023 r. No. 1/12186-23. [in Ukrainian].
8. Shchodo okremykh pytan orhanizatsii osvitnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu : lyst M-va osvity i nauky Ukrainy vid 3 lystop. 2023 r. No. 1/17310-23. [in Ukrainian].
9. Pro deiaki pytannia zarakhuvannia do zakladiv zahalnoi serednoi osvity v umovakh voiennoho stanu : nakaz M-va osvity i nauky Ukrainy vid 13 trav. 2022 r. No. 438. [in Ukrainian].
10. Pro zatverdzhennia Poriadku ta umov zdobuttia zahalnoi serednoi osvity v umovakh voiennoho stanu : nakaz M-va osvity i nauky Ukrainy vid 7 serp. 2024 r. No. 1112. [in Ukrainian].

11. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Education in Ukraine under Martial Law]. (2022). S. Shkarlet (Ed.). Kyiv: MON. 358 p. [in Ukrainian].
12. INEE. (2010). Minimum Standards for Education: Preparedness, Response, Recovery. New York: INEE.
13. OECD. (2020). Curriculum Overload: A Way Forward. Paris: OECD Publishing. DOI: 10.1787/3081ceca-en.
14. UNESCO. (2021). Recovering lost learning: What can be done quickly and at scale? Paris: UNESCO.
15. UNESCO. (2025). Education for Ukrainian refugee learners in European host countries. Paris: UNESCO.
16. UNHCR. (2024). Ukraine Situation: Education Overview. Geneva: UNHCR.
17. UNICEF. (2022). From Learning Recovery to Education Transformation. New York: UNICEF.
18. World Bank. (2024). Over-loaded, Over-ambitious, and Under-focused: Three Key Problems with Curriculum and Instruction. Washington: World Bank.

Ya. Mozghova. Regulatory and legal framework for education under martial law in Ukraine: analysis of key mechanisms and challenges

The article provides a comprehensive analysis of the regulatory and legal framework for education in Ukraine under conditions of full-scale Russian aggression. The evolution of legislative regulation is examined from the initial decisions under the Presidential Decree on the introduction of martial law of February 24, 2022, to the formation of a coherent system of legal provisions, including Law No. 2126-IX of March 15, 2022, and Law No. 2315-IX of June 19, 2022. Three main stages of legislative development are identified: the emergency response stage (February–August 2022), systemic adaptation stage (September 2022–August 2024), and strategic rethinking stage (from September 2024). The legal mechanisms for ensuring educational continuity, regulation of distance and blended learning, and simplified student enrollment procedures under mass displacement are analyzed. The normative foundations of educational safety and legal regulation of education for children in temporarily occupied territories and abroad are investigated. Key gaps in current legislation are identified: the absence of a unified codified act, underdeveloped mechanisms for diagnostic assessment and compensatory education, and insufficient integration of psychosocial support into the educational process.

Key words: *regulatory framework for education, martial law, educational legislation, educational continuity, distance learning, safety environment, temporarily occupied territories, education abroad, curriculum adaptation, school offline.*

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0